

פסח לאורך הדורות

שמות פרק יב – פסח יציאת מצרים

"ויאמר ה' אל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כֹּל בֶּן נֶכֶד לֹא יֵאָכֵל בּוֹ" (שמות יב מג).¹

במדבר פרק ט – הפסח הראשון והאחרון בשנות המדבר

"וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ: בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרִבִים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמוֹעֵדוֹ כְּכֹל חֻקֹּתָיו וְכֹכֵל מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ" (במדבר ט ב-ג).²

יהושע פרק ה – הפסח בכניסה לארץ

"וַיַּחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָל וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב בְּעָרְבוֹת יְרִיחוֹ" (יהושע פסוק י).³

דברי הימים ב פרק ל – פסח חזקיהו המלך

"וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיהוּדָה וְגַם אֲגָרוֹת כָּתַב עַל אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לָּבוֹא לְבַיִת ה' בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וַיּוֹצֵץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל הַקְּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי: כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת בְּעַת הַהִיא כִּי הִפְחִינִים לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדֵּי וְהָעַם לֹא נֶאֱסָפוּ לִירוּשָׁלַם: ... וַיֵּאָסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת חַג הַמִּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֶהֱל לְרַב מֵאָד: ... וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וְהַפְחִינִים וְהַלְוִיִּם נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בַּיַּת ה': ... כִּי מִרְבִּית הָעַם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִשְׁשָׁכָר וְזַבְלוֹן לֹא הִטְהָרוּ כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כְּפֹתוֹב כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר ה' הֲטוֹב יְכַפֵּר בְּעַד."⁴

מלכים ב פרק כג – פסח יאשיהו המלך

"וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַה' אֱלֹהֵיכֶם כְּפֹתוֹב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה: כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כְּפֶסַח הַזֶּה מִימֵי הַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר שִׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה: כִּי אִם בְּשִׁמְנֵה עֲשֶׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ יֵאֱשָׁיְהוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַה' בִּירוּשָׁלַם" (מלכים ב כג כא-כג).⁵

¹ פסוק זה נאמר בפרשת בא המתארת באריכות ובפרוטרוט את פסח מצרים. אלא שמלשון הפסוק ומיקומו בסיפור יציאת מצרים אפשר להבין שהוא כבר מדבר על חוקת הפסח לדורות (ראו הפסוק הקודם: "ליל שימורים הוא ... לדורות"). ואמנם נחלקו בו חכמים במכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה טו: "זאת חוקת הפסח - בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר, דברי ר' יאשיהו. ר' יונתן אומר: בפסח מצרים הכתוב מדבר. אין לי אלא פסח מצרים, פסח דורות מנין? ת"ל: ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו (במדבר ט ג). נם לו רבי יאשיהו: אחד זה ואחד זה בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר". דברינו הפעם לא יהיו במשמעות ההלכתית של "פסח דורות", אלא באזכור מצוות הפסח בתנ"ך ובחז"ל לאורך הדורות. מסתבר שהיו תקופות ארוכות למדי בתולדות עם ישראל, בהן לא נחוג הפסח וכאשר נחוג, צוין הדבר באופן מיוחד. וחושב להדגיש שהנושא הוא 'פסח, היינו הקרבת קרבן הפסח ב"ד בניסן ולא פסח במשמעות חג שבעת ימים שנקרא במקרא 'חג המצות'.

² ציווי זה בפרשת בהעלותך, בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים, הוא פסח דורות הראשון. וכפי שנראה להלן גם האחרון בכל ארבעים שנות המדבר, עד שנכנסו לארץ בימי יהושע. וגם בארץ, בימי בית ראשון, לא התמזל מזלו של פסח דורות כפי שנראה. עכ"פ, כאן הוא הציווי הראשון לפסח דורות וממנו נולד גם דין פסח שני לכל מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא יכל לעשות את הפסח במועדו. עוד נזכר פסח בתורה בספר דברים פרשת ראה, פרק טז: "שמור את חֹדֶשׁ הָאֲבִיב וַעֲשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ ... בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשִׁכְנֵן שְׁמוֹ שָׁם". אבל אנו מעוניינים באזכורים של עשיית הפסח וקיומו לאורך הדורות.

³ וכהכנה לפסח זה, שהוא הראשון בארץ ישראל ולמחרתו כבר אכלו מתבואת הארץ ופסק המן לרדת (ראו דיון בגמרא קידושין לז ע"ב), ומל יהושע את בני ישראל "אל גבעת הערלות" שהרי "ערל לא יאכל בו". הכניסה לארץ, המילה ועשיית הפסח שלובים זה בזה. ראו דברינו [פסח – מצווה התלויה בארץ](#).

⁴ לא הספיקו לעשות את הפסח בחודש ניסן משום שרק בשישה עשר בו השלימו את טיהור המקדש אשר החלו בו בראש חודש ניסן. ראו התיאור המפורט שם בפרק כט, אשר מזכיר במועדי את חנוכת המשכן בחודש ניסן במדבר ואילו במהות את טיהור המקדש ע"י החשמונאים בחנוכה. ונאלצו כל הקהל לעשות פסח שני שזו הוראת שעה מיוחדת בניגוד להלכה שאין פסח שני אלא ליחידים (פסחים טט ע"ב). וכל עניין הפסח בימי חזקיהו נמצא רק בספר דברי הימים ואינו נזכר בספר מלכים כלל.

⁵ גם במועד זה הייתה שאלה הספיקו להיטהר, הן הכהנים והן העם (ולהלכה טומאה דחוויה או מותרת בציבור, נזכיר זאת להלן). ראו עוד שם בהמשך כל התיאור של עשיית החג: "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּמַצָּאִים בִּירוּשָׁלַם אֶת חַג הַמִּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׁמְחָה גְדוֹלָה ... וַיּוֹצֵעוּ כָּל הַקְּהָל לַעֲשׂוֹת שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵים וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים שִׁמְחָה: ... וְתִהְיֶי שִׁמְחָה גְדוֹלָה בִּירוּשָׁלַם כִּי מִימֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא כָזָאת בִּירוּשָׁלַם". פסח שני בתורה כולל רק את הקרבת קרבן הפסח ולא את שבעת ימי 'חג המצות'. אך כך הם עשו והוסיפו עוד שבעה ימים חג, מה שמזכיר את חג הסוכות בחנוכת מקדש שלמה (מלכים א פרק ח), עליו הרחבנו [בפרשת תרומה](#). מומלץ מאד לקרוא את פרקים כט-ל בדברי הימים ב עם פירוש דעת מקרא.

⁶ פסח זה קשור במציאת ספר התורה בימי יאשיהו (ע"י חלקיהו הכהן הגדול בעקבות שיפוץ הבית) שקראו ומצאו בו בין השאר את מצוות הפסח. וחזו העניין גם בדברי הימים ב פרק לה באריכות רבה: "וַיַּעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם פֶּסַח לַה' וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַרְּאִשׁוֹן ... וַיִּרְם יִשְׂרָאֵל לְבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי עֲזִים הִכְל לְפִסְחִים לְכָל הַנְּמַצָּא לְמַסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלְף וּבְקָר שְׁלֹשָׁת

עזרא פרק ו - פסח בבית שני

"וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי הַגּוֹלָה אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: כִּי הִטְהָרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם כְּאֶחָד כָּלָם טְהוֹרִים וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה וְלְאַחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְלָהֶם: וַיֹּאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מִהַגּוֹלָה וְכָל הַנְּבָדָל מִטְּמֵאֹת גּוֹי הָאָרֶץ אֲלֵהֶם לְדָרֵשׁ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲשׂוּ חַג מִצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה כִּי שָׁמַח ה' וְהִסֵּב לִב מֶלֶךְ אֲשׁוּר עֲלֵיהֶם לְחַזֵּק יְדֵיהֶם בְּמִלְאֶכֶת בַּיִת הָאֱלֹהִים אֲלֵהֵי יִשְׂרָאֵל" (עזרא ו, יט-כב).⁷

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי יב כה – מצוות הפסח קשורה בארץ

"והיה כי תבואו אל הארץ" - זו ארץ שבעה "אשר יתן ה' לכם" - זו ארץ שלושה.⁸ "ושמרתם את העבדה הזאת"⁹ - גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שכשישראל נכנסין לארץ עתידין לעשות את הפסח. וכן הוא אומר: "ויחננו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח וגו' " (יהושע ה ז).¹⁰

תוספות מסכת קידושין דף לז עמוד ב – גנות אי עשיית פסח במדבר

הואיל ונאמרה ביאה בתורה סתם¹¹ – בפרשת בהעלותך על בחדש הראשון פירש רש"י דפרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר - למדת שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו? מפני שהוא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד.¹² ואם תאמר: ולמה לא הקריבו? ויש לומר: דסבירא להו כתנא דהכא, דאמר שכל מקום שנאמר ביאה, אינו אלא אחר ירושה וישיבה. ובפסח נאמר ביאה.¹³

אֲלֵפִים אֲלֵה מְרִכּוּשׁ הַמֶּלֶךְ: ... וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּמַצְאִים אֶת הַפֶּסַח בָּעֵת הַהִיא וְאֵת חַג הַמִּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים: וְלֹא נַעֲשֶׂה פֶסַח כְּמַהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִימֵי שְׂמׁוּאֵל הַנְּבִיא וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ כְּפֶסַח אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנְּמַצְאֵי וַיִּשְׁבְּי יְרוּשָׁלַם". ראו שם שהוא אולי התיאור המפורט והחי ביותר שיש לנו בתנ"ך של חגיגת הפסח. ממקורות אלה אפשר ללמוד שבמימי השופטים ואפילו עוד עשו את הפסח ואח"כ נפסק משום מה. בחנוכת מקדש שלמה, ראו מלכים א פרק ח, חגגו חג סוכות כפול ואף דחו את יום הכיפורים עפ"י חז"ל, אבל על פסח אין שום אזכור. גם לא בשופטים ובשמואל, למעשה לא בשום מקור אחרי יהושע.

⁷ ראו פירוש דעת מקרא על פסוקים אלה שעורך השוואה עם הפסח של חזקיהו, שראינו לעיל, שם לא הספיקו כל העם להיטהר גם לאחר שנחדה לפסח שני, בעוד שכאן הספיקו כולם להיטהר לפסח ראשון; וכמו כן שקבלו נכרים אשר היטהרו ויש אומרים שהתגיירו, ככתוב: "וכל הנבדל מטומאת גויי הארץ אליהם לדרוש לה' אלהי ישראל". בחידוש היישוב היהודי בתחילת ימי בית שני נזכר גם חג הסוכות כחג שלא נעשה שנים רבות, ככתוב בספר נחמיה ח יז: "וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקְּהָל הַשְּׂבִיִּים מִן הַשְּׂבִיִּים סֻכּוֹת וַיִּשְׁבּוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יִשׁוּעַ בֶּן נוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וְהָיָה שִׂמְחָה גְדוֹלָה מְאֹד" (ראו גם עזרא ג ד) וכבר אמרו על כך חז"ל: "גם הכתוב בכבודו של צדיק בקבר בשביל פלוני בשעתו" (ירושלמי קידושין א ח, קהלת רבה פרשה א). אבל זה עניין לחג הסוכות, ראו דברינו [סוכות במקרא](#). כך או כך, עד כאן בפסוקים ומכאן ואילך, קצת מדרשים על האירועים הנ"ל.

⁸ ארץ שלושה או 'נחלת שלושה' הוא ביטוי נדיר שמצוי כאן וכן בספרי דברים קסד, ספרי זוטא במדבר יח כד ונחלקו בה הראשונים אם היא עבר הירדן או נחלה נוספת שהובטחה לאברהם בברית בין הבתרים: "את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני" (בראשית טו יט). ראו רש"י שם, על בסיס בראשית רבה מד כג, ורמב"ן בפרשת שופטים ובשמות יג ה מפרש אחרת.

⁹ בראש דברינו הבאנו את פסוק מג מפרק יב בספר שמות, בו לכאורה מתחילה הפרשה של ציווי פסח דורות. אבל מדרש זה מזכיר לנו את הפסוקים הכתובים הרבה לפני כן, כאשר בעיצומו של הציווי על פסח מצרים, נכתב במפורש מה מצופה מאיתנו בשנים ובדורות הבאים. ראו פסוקים כד-כז שם: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם: וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְשַׁמְרְתֶם אֶת הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מַה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם: וְאָמַרְתֶּם זִכָּר פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּגֹפְו אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ".

¹⁰ ראו מסכת יבמות עא ע"ב בהסבר מדוע לא עשו בני ישראל את הפסח ארבעים (נכון יותר שלושים ושמונה) שנים במדבר. משום שלא מלו במדבר והיו ערלים. ולמה לא מלו? משום חולשת הדרך או משום שהיו נזופים ולא נשבה להם רוח צפונית הנחוצה להבראת המכה. וכאן נראה שהסיבה היא אחרת: "כי תבואו אל הארץ", היינו, קיום פסח דורות הוא בארץ ישראל דווקא. רק שם אפשר לחגוג את הפסח ככל מצוותו, חוקתו ורעיונו; ולהביט על שנות העבודות מנקודת מבטם של בני חורין. אפשר כמובן לומר שכל זה היה במחשבה ראשונה ובהנחה שמיד נכנסים לארץ ורק משחטאו בחטא המרגלים, והיו נזופים, פסק הפסח "עד תום כל הדור העושה הרע". והראייה שבשנה השנייה חגגו את הפסח (במדבר ט ה"ל). אך נראה שעדיין המדרש מציג דעה ברורה לגבי מהותו וטעמו של פסח דורות, בוודאי לגבי שחיטת קרבן הפסח שאיננה נוהגת אלא "בפני הבית" או המשכן. וכבר הרחבנו כאמור לדון במוטיב [שפסח הוא בעיקרון מצווה התלויה בארץ](#).

¹¹ ראו עיקר הסיגיה שם מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא לגבי "מושבותיכם" האם הוא, כשיטת ר' ישמעאל היינו ארץ ישראל דווקא ולאחר שירשו אותה והתיישבו בה ("ד שנה שכבשו וחלקו את הארץ), או כל מקום שאתם יושבים בו, כשיטת ר' עקיבא. נפקא מיניה לעניין נסכים, חדש ועוד. ויש שם מספר שיטות בשם ר' ישמעאל ונסתפק כאן בקטע שהתוספות מצטט שהוא הקביעה, בשם ר' ישמעאל, שגם כשכתוב "כי תבואו" בלי "מושבותיכם" הכוונה לאחר שירשו וחלקו את הארץ והתבססו בה.

¹² פרק א של ספר במדבר פותח "באחד לחודש השני", היינו חודש אייר של השנה השנייה לצאתם ממצרים. ואילו פרק ט, המצווה על פסח דורות הראשון לאחר פסח מצרים, הוא: "בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, בחודש הראשון". זו אחת הדוגמאות הבולטות לכלל שאין מוקדם ומאוחר בתורה שרש"י משתמש בו לפרקים ורמב"ן, כידוע, איננו אוהב (וכאן אפילו רמב"ן יאלץ להודות, אלא שהוא יאמר שזה מקרה מפורש שאינו מלמד על מקרים אחרים בהם אין הכרח להשתמש בכלל זה). ולמה באמת לא פתחה התורה את ספר במדבר במצוות פסח דורות הראשון? כדי לא להבליט את גנותם של ישראל "שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד".

¹³ "ביאה", היינו ביאת הארץ: "כי תבואו אל הארץ". בהמשך דבריו שם מרחיב תוספות וממשיך ושואל: אם כן, מדוע עשו את הפסח בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים (במדבר פרק ט)? התשובה: שזו הייתה הוראת שעה מיוחדת (ע"פ הדיבור). והוא ממשיך

מסכת סנהדרין דף יב עמוד א – הפסח של חזקיהו

תנו רבנן: אין מעברין את השנה מפני הטומאה, רבי יהודה אומר: מעברין. אמר רבי יהודה: מעשה בחזקיהו מלך יהודה שעבר את השנה מפני הטומאה, ובקש רחמים על עצמו, דכתיב: "כִּי מִרְבִּית הָעַם רַבַּת מְאֹדָּה וּמִנְשֵׁה יִשְׁשָׁךְ וַיִּבְלֹן לֹא הִטְהָרוּ כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כְפָתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר ה' הַטּוֹב יְכַפֵּר עָדָּה" (דברי הימים ב ל יח).¹⁴ רבי שמעון אומר: אם מפני הטומאה עיברה - מעוברת. אלא מפני מה ביקש רחמים על עצמו? - שאין מעברין אלא אדר, והוא עיבר ניסן בניסן. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: מפני שהשיא את ישראל לעשות פסח שני.¹⁵

אבן עזרא הקדמה לתורה – חיזוק לתורה שבע"פ

וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה, שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא, כי אין הפרש בין שתי התורות, ומידי אבותינו שתייהן לנו מסורות, ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה, כי נעשו על ידי בעלי עצה וזקנה, ולא הקריב הפסח במועדו, ולאכול חמץ בחדש הראשון שלח ידו, ופסח שני כראשון שבעת ימים עשה, ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא, כי בבית דין היה, ואין ברוחו רמיה.¹⁶

רש"י דברי הימים ב פרק לה פסוק יח – פסח בימי בית ראשון

ולא נעשה פסח כמוהו - (במלכים ב' כ"ג) כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים, מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות, שסרו עשרת שבטים מעל מלכי יהודה וישליטו עליהם מלך לבדם. שכל הימים שהיו לשני גוים, היו שבת יהודה ובנימין עושים פסח לשם ה' בירושלים ואלו¹⁷ לשם עבודת כוכבים בבית אל ובדן. ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים, שנחלקו ישראל לשתי משפחות. ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד, ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך ה' ... וכל י' השבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם ה'. וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח.¹⁸ אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' השבטים ומשהחזיר ירמיה י' השבטים, לא המליכו עליהם עוד מלך, אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלים.¹⁹ וזהו לא נעשה כפסח הזה לה' בירושלים.²⁰

ושואל: "כיון שמן הדין לא היה להם לעשות, מה גנות היה להם?" והוא עונה: "דהיינו גנותם שנשתהו ליכנס לארץ עד מ' שנה מפני עון מרגלים ולפיכך לא נצטוו. ואם היו זוכים ליכנס לארץ מיד היו מצווים". רק בסוף דבריו הוא מביא את הגמרא ביבמות שהזכרנו בהערה הקודמת עם כל העניין שהיו ערלים ולא מלו מפני שהיו נזופים ורוח צפונית וכו'. ברוך שכווננו לדעת גדולים, פירוש התוספות לש"ס, שהסיבה הראשונה לאי קיום פסח במדבר הוא הציווי בפסוק "כי תבואו אל הארץ". וכל זה בשיטת ר' ישמעאל, ואילו אנו מצאנו סמך ממדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שהוא מבית מדרשו של ר' עקיבא.

¹⁴ ר' יהודה נראה כסותר דברי עצמו. וכבר עמדה הגמרא שם על קושי זה והיא משנה את נוסח הברייתא שר' יהודה אינו מסכים ששנה שעברה מפני הטומאה מעוברת: "חסורי מחסרה, והכי קתני: אין מעברין את השנה מפני הטומאה, ואם עיברה - מעוברת. רבי יהודה אומר: אינה מעוברת. ואמר רבי יהודה וכו'". ראו דברינו **עיבור השנה** בפרשת פקודי.

¹⁵ נושאים הלכתיים רבים מתעוררים בהקשר עם מעשיו של חזקיהו, הן בנושא עיבור השנה מפני הטומאה והן בעניין דחיית פסח לחודש אייר. שניהם אינם נחוצים משום שכלל הוא בידינו שאם רוב הציבור טמא, עושים את הפסח במועדו מטעם של טומאה דחיה או הותרה בציבור (ראו פסחים פ ע"א), וכן שאין עושים פסח שני לציבור רק ליחיד. אבל לחזקיהו נסלח כל זאת, משום שעיקר כוונתו הייתה לטהר את הארץ והעם מטומאות וחטאי עבודה זרה של אחז אביו. ולא עוד, אלא שנעשו לו נסים גדולים, במפלת סנחריב שצר על ירושלים וניגף לפי המסורת בליל פסח ואותו היום גם עמד ונרפא מחוליו. ונזכר עניין זה בפיוט ויהי בחצי הלילה: "יעץ מחרף לנופף איווי, הובשת פגריו בלילה" (ושם גם אירועים נוספים כאורחי אברהם, מלחמת גבעון, אסתר ועוד). ראו גם שמות רבה יח, סנהדרין צד ע"ב, פסחים קיז ע"א ומדרשים רבים אחרים על צדקותו של חזקיהו והתשועה שנעשתה לו שבעקבותיה תיקן או חידש את ההלל: "הלל זה מי אמרו? ... חזקיהו וסיעתו אמרוהו" (פסחים קיז).

¹⁶ אם לחז"ל יש קושי עם מעשיו של חזקיהו המלך, בא אבן עזרא, פרשן המקרא, ובהקדמתו לפירושו לתורה, בקטע בו הוא תוקף את הצדוקים והקראים שלא מאמינים בתורה שבע"פ ונצמדים רק למקרא, הוא מציג את מעשיו של חזקיהו ששינה מדיני הפסח, כדוגמה לכוחה של תורה שבע"פ הנקבעת ע"י "בעלי עצה וזקנה". אלה מבית ראשון. ואח"כ, יבואו "בעלי עצה וזקנה" של בית שני וימתחו בקורת על חזקיהו ולא יודו לו (פסחים פרק ד משנה ט).

¹⁷ שאר השבטים בממלכת ישראל.

¹⁸ גם לא בימי דוד ושלמה? נראה שכוונת רש"י משעה שהתפלגו שתי הממלכות למלכי ישראל ומלכי יהודה.

¹⁹ עניין זה שירמיהו החזיר את עשרת השבטים שהצטרפו לממלכת יהודה ויאשיהו מלך על כל העם, נזכר בגמרא מגילה יד ע"ב ובגמרא ערכין לג ע"א. רש"י, רד"ק ופרשנים אחרים מצטטים עניין זה בהקשר של פסח יאשיהו, במלכים ב פרקים כב כג. חזרה זו היא שהביאה לעשיית הפסח בטקס גדול בימי יאשיהו.

²⁰ כך גם רש"י בפירושו למלכים ב כג כב: "לא נעשה כפסח הזה - לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה: מימי השופטים - מימי שמואל כתוב בדברי הימים ב לה יח, לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה ... אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה, לא עשו פסח כל ישראל בירושלים, לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכים לעגל שבבית אל ובדן, עד עכשיו שגלו עשרת השבטים והחזירם ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כולם לירושלים". ומה על תקופת דוד ושלמה? האם שם לא הייתה מלוכה חזקה ומלך אחד על כולם? בהמשך פירושו של רש"י בדברי הימים, הוא דוחה הסבר דחוק זה ומציע פתרון אחר: "ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי. נהי נמי דהחזיר ירמיה עשרת שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים, היאך יכול

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יב

"והיה כי יאמרו אליכם בניכם" - בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה, שסוף התורה עתידה להשתכח. ויש אומרים: בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה, שהן עתידים לראות בנים ובני בנים להם, שנאמר: "ויקוד העם וישתחוו וגו'".²¹

חג שמח

מחלקי המים

להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלום ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים? אך כך פתרונו וכך פתר לי רבי אליעזר ב"ר משלם זצ"ל: ולא נעשה פסח כמוהו מעולם, שיתן המלך והשרים בהמות לפסחים די סיפוקם ובקר לשלמי חגיגה וציווה ללוויים להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אוכלו". שני התירוצים נראים דחוקים ונראה שאנחנו צריכים לחזור למאמר חז"ל שכבר הבאנו לעיל בנוגע לסוכות שנעשה בימי עזרא ונחמיה: "פגם הכתוב בכבודו של צדיק בקבר בשביל פלוני בשעתו" (ירושלמי קידושין א ח, קהלת רבה פרשה א), היינו, על מנת לשבח את אדם מסוים ולפאר את מה שעשה (נחמיה ועזרא), הכתוב מוכן לפגוע בכבודו של צדיק מהעבר (כל מי שהיה אחרי יהושע). ועדיין גם מאמר זה ניתן להבנה בשני אופנים שונים. ועד כאן.

²¹ נשוב ונבדוק היכן כתוב הפסוק: "מה העבודה הזאת לכם" בתורה? פסוק שבעל ההגדה שם בפיו של הרשע. התשובה: במקור הראשון שהבאנו, בספר שמות פרק יב, בציווי הראשון על פסח דורות שנשזר בציווי של פסח מצרים. כבר שם מתבשרים בני ישראל שעתידיים לקום להם בנים ובני בנים שישאלו: "מה העבודה הזאת לכם"? אבל אם באמת היו הפסקות גדולות של עשרות ומאות שנים בהם לא קיים הפסח, אז מה הפלא על שאלה זו? אולי הבן השואל זאת איננו כ"כ רשע כמו שהוא תם ומשתומם באמת. מאיפה צץ חג זה? ומדוע לא קיימנו אותו בשנה שעברה? כך יכלו רבים וטובים לשאול בימי חזקיהו ויאשיהו (ראו שם שבאמת רבים לא באו לעשות את הפסח). אבל הרשע שלנו, כפי שאומרים הדרשנים מליצי היושר, לפחות בא לליל הסדר ומשתתף בהגדה. עם רשעים כאלה, עוד ניתן להסתדר וגם התשובה שהוא מקבל, הרי היא בדיוק כמו זו של הבן שאינו יודע לשאול. (הבעיה היא אם אלה שבכלל לא באים לליל הסדר, לא שואלים ולא מתעניינים כלל). שנזכה לראות בנים ובני בנים מסיבים איתנו לשולחן הסדר ושואלים! העיקר שיבואו וישאלו. ואנו נשתדל להבינם מה שידברו ולהשיבם מה שישאלו ונרבה לספר ביציאת מצרים עד עלות השחר בפסח דורות האמיתי שנקבע להתקיים ב- "כי תבואו אל הארץ".